

RAPPORT FRÅN EN KONFERENS

”Fält i förvandling. Svensk litteraturvetenskaplig genusforskning i dag och i morgon”, Uppsala universitet, 14–15 april 2011

Genusperspektivet har etablerat sig som en dynamisk och väsentlig del av det litteraturvetenskapliga forskningsfältet. Men var står denna inriktning i dag? Vilka utmaningar finns för framtiden? Hur ser återväxten ut? Det var några av frågorna som lade grunden för en första konferens i litteraturvetenskap med genusinriktning, som gavs vid Uppsala universitet i april, arrangerad av Eva Heggstad, Anna Williams och Ann Öhrberg. Här sammanstrålade drygt sextio forskare – genusinriktade litteraturvetare och genusvetare – i ett program som tydligt visade forskningsinriktningens bredd.

Två centrala ämnen för diskussion vid konferensen ”Fält i förvandling” var genusforskningens historieskrivning och relationen mellan de två ämnena litteraturvetenskap och genusvetenskap. Redan programmets framsida, prydd av ett fotografi av forskningsperspektivets pionjär Karin Westman-Berg, pekade mot viktiga av historien och historieskrivningen. Birgitta Holm inledde med en entusiastisk plenarföreläsning. Med start i flickskolepedagogiken, via egna erfarenheter från litteraturvetenskapliga studier i Uppsala från 1950-talet och framåt, gav Holm en bred och personlig bild av hur genusinriktningen långsamt växte fram. Hon återkom till Karin Westman-Berg och den stora betydelse hon har haft för den fortsatta utvecklingen.

Den andra plenarföreläsaren, Lisbeth Larsson, fortsatte överblicken av utvecklingen genom att reflektera över ämnets historieskriv-

ning. Att skriva historia är att skapa framtiden, framhöll hon, och konstaterade att genusforskningens historia är en framgångshistoria, som förändrat litteraturvetenskapen både vad gäller perspektiv och material – analyskategorin kvinna kom att ”spränga hela litteraturhistorien”. Men denna framgångssaga har också med åren inneburit förluster – bland annat att den feministiska drivkraften riskerat att försvinna eller bli otydlig, och att litteraturens plats inom genusforskningen försvagats.

Lisbeth Larsson berättade avslutningsvis om *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* (1993–2000), som snart kommer att bli tillgänglig som fri nätresurs. Hon förevisade hur den kommer att se ut i digital version och hur verket på så sätt vidgas och också kommer att ha kopplingar till aktuella diskussioner. Sökmöjligheterna blir stora och nätversionen kommer utan tvivel att bli en tillgång – inte minst inom den litteraturvetenskapliga undervisningen. Hemsidan är redan i bruk (<http://nkl.stage.verk.dk/sv>), men den färdiga versionen lanseras den 8 mars 2012.

Under konferensens två dagar belystes många skilda ämnen av ett trettiotal talare. Några axplock: Eva Söderberg presenterade nätverket *Flickforsk* (<http://www.miun.se/flickforsk>), Jørgen Lorentzen talade om intimitet och maskulinitet och Carin Franzén diskuterade den kvinnliga subjektpositionen i förmodern litteratur. Claudia Lindén gjorde en kritisk belysning av temporalitet och metaforik i feministisk historieskrivning, Åsa

Arping lyfte fram en möjlig kvinnornas kritikhistoria och Maria Margareta Österholm introducerade begreppet *gurllesque*, en queer feministisk identitet. Mia Österlund problematiserade kön i bilderboken under rubriken ”Heterosexualisering pågår”, och olika perspektiv på självbiografiskt skrivande gavs av Margaretha Fahlgren, Maria Karlsson och Annika Olsson. Anna Nordenstam framhöll pengars symboliska och reella betydelse för forskningsinriktningen, och gav belysande exempel från Karin Westman-Bergs kamp för stöd till kvinnolitteraturforskningen.

Konferensen avslutades med ett panelsamtal mellan Ebba Witt-Brattström, Christine Hamm och Helena Wahlström, under ledning av Anna Williams. Helena Wahlström ansåg att det är dags för litteraturen att återta sin plats inom ämnet genusvetenskap, där hon menade att den alltmer kommit i skymundan. Ebba Witt-Brattström lyfte frågan om genusvetenskapen bör vara ett ämne eller ett perspektiv. Hon ansåg att genusvetenskapen

hellre än att vara en egen disciplin borde utgöra en forskningsmiljö som samlar forskare från olika ämnen.

Anna Bohlin från Uppsala universitet höll den sista plenarföreläsningen. Hon hade fått i uppdrag att tala om genusforskningen i dag utifrån sin egen erfarenhet som en ”tredje generationens litteraturvetare”. Med ”Snövit tur och retur” ringar Bohlin, med lika delar humor och allvar, in sin position i fältet och genusinriktningens utveckling och utmaningar – allt utifrån en omläsning av Sandra Gilbert och Susan Gubars analys av ”Snövit” i deras klassiska *The Madwoman in the Attic* (1979). Bohlin återknyter till flera av konferensens frågeställningar och visar på fortsatta möjligheter för den litteraturvetenskapliga genusforskningen. Det är med glädje vi i *TfL* publicerar detta föredrag för en vidare krets av litteraturvetare.

*Katarina Bernhardsson &
Anna Clara Törnqvist*

SNÖVIT TUR OCH RETUR

av Anna Bohlin

Kära vänner!

Vilken ära att få tala till er idag! Jag vill verkligen tacka Eva, Ann och Anna för den fina förmånen. Och vad underbart det varit att få delta i den här konferensen, att få sitta och lyssna till alla era intressanta föredrag och uppslagsrika diskussioner! Det är precis en sådan inspiration man behöver för att orka fortsätta arbeta. Inspiration är det rätta ordet: alla era olika röster har inblåst liv i mina ord. Det sammanhang som min forskning befinner sig i har åter blivit synligt, det ramverk ni ger stöttar min tanke och återger den plats. De olika infallsvinklar och forskningsfrågor ni arbetar med ger nya perspektiv och ställer nya frågor till mitt material. Det är ju därför man ger sig in i detta vansinniga företag att arbeta vid ett universitet: för att få upptäcka nya saker, förstå nya samband, för att få läsa, skriva och tänka tillsammans med andra som lär en att läsa, skriva och tänka på nya sätt. Den fråga konferensen ställer om den litteraturvetenskapliga genusforskningens framtid är egentligen besvarad redan i era olika rubriker; konferensen har visat en imponerande bredd, inträngande sakkunskap och engagemang. Problem har identifierats när det gäller allt ifrån forskningsanslag, källmaterial, historieskrivning, till teoretiska och politiska aspekter – identifierats för att kunna konfronteras. Framtiden låter sig inte sammanfattas med mindre än konferensen som helhet.

Jag har blivit ombedd att reflektera över litteraturvetenskaplig genusforskning idag och

imorgon som representant för min generation forskare, för oss som disputerat relativt nyligen, och jag har grubblat mycket över hur jag ska ta mig an den uppgiften. Den akademiska situation som är vår utgångspunkt skiljer sig avsevärt både från Birgitta Holms och från Lisbeth Larssons olika utgångspunkter. Därför tänkte jag belysa vår utgångspunkt med hjälp av några sedelärande historier ur min egen bildningsgång – inte för att mitt liv är så speciellt utan just för att det inte är så speciellt. Det personliga är politiskt, har vi ju fått lära oss, och jag tänkte utnyttja er uppmärksamhet till att vara ohejdat personlig. En orsak till att det blev jag som fick arrangörernas förtroende att tala för vår generation, antar jag är att jag har erfarenhet av att arbeta med feministisk litteraturvetenskap från fyra olika lärosäten. Vi kommer till Snövit, men vi börjar på Stockholms universitet.

Det som trots allt skiljer mig från de flesta i min generation feministiska forskare är att jag inte har någon aktivistisk bakgrund. Jag är till fullo en produkt av den feministiska litteraturvetenskapen. Därför har jag, kanske mer än någon annan, anledning att säga: Tack mödrar, det gjorde ni bra! Min väckarklocka var en föreläsning på grundkursen i litteraturvetenskap med Ebba Witt-Brattström. Mitt starkaste minne från detta tillfälle är känslan efteråt av intensiv upprymdhet över att handböckerna kunde ha fel. Jag var egentligen förtjust i att lära mig behärska litteraturhistorien på ett traditionellt sätt, men plötsligt öppnade



sig historien för reflektion, kikarsiktet bröts i ett prisma. Den känslan av bubblande kolsyra i hjärna, hjärta och fingertoppar kan jag fortfarande återkalla: här fanns andra perspektiv, nya saker att förstå, ett arbete att utföra! Det måste ha varit mitt första möte överhuvudtaget med ett kritiskt vetenskapsperspektiv och det öppnade en ny värld. Litteratur blev något att arbeta med, inte bara att katalogisera.

När min generation började läsa vid universitetet fanns detta kritiska perspektiv representerat inom ramen för akademien, till och med på grundkursen i litteraturvetenskap, även om det bara handlade om en enda föreläsning med Witt-Brattström. Centrum för kvinnoforskning, som det hette då, hade ännu inga grundkurser, men väl en halvfartskurs som jag gick: "Grundläggande texter" hette den. Och när det var dags att skriva C-uppsats i litteraturvetenskap fanns rentav ett feministiskt uppsatsseminarium. Vi utgick ifrån att detta var början på en storhetstid för feministisk litteraturvetenskap vid Stockholms universitet – i själva verket visade sig detta vara dess glandsdagar; något feministiskt uppsatsseminarium finns inte längre kvar på den institutionen. Men när jag var student fanns inte bara ett feministiskt uppsatsseminarium utan också

en kurs i feministisk litteraturteori. Det var där jag förstod att feministisk litteraturvetenskap har en kanon och det är nu vi kommer fram till Snövit. Vi saluför gärna den feministiska vetenskapssynen som antihierarkisk och antitraditionell, men låt oss erkänna det först som sist: den kritiska, feministiska litteraturvetenskapen behöver verktyg och dessa verktyg är en tradition av texter, en kanon. Där skiljer vi oss inte från andra forskningsinriktningar.

Jag kan ange det exakta ögonblicket när insikten om den feministiska kanon slog ner i mig. Det hände på introduktionsseminariet till kursen i feministisk litteraturteori. Lärare var Cecilia Sjöholm. Hon frågade om vi hade läst Gilbert och Gubars Snövitanalys och jag som ännu inte lärt mig det akademiska spelet svarade ärligt: Nej. Det var ett misstag. Cecilia Sjöholm såg strängt och en smula chockerat på mig. Jag vet inte om ni känner Cecilia Sjöholm, men jag försäkrar er att om man är C-student och Cecilia Sjöholm ser på en strängt och en smula chockerat så förstår man med all önskvärd tydlighet att det föreligger en brist. Min brist var i detta fall den feministiska kanon. Vissa brister går lyckligtvis att reparera och givetvis läste jag Gilbert och Gubars Snövitanalys, liksom jag antar att de allra flesta

här inne har gjort. Inför detta föredrag har jag nämnt rubriken för ett antal personer och upptäckt att den fungerar som ett slags schiboleet: de som identifierar sig som feministiska litteraturvetare har smålett igenkännande medan andra litteraturvetare har sett ut som fågelholkar och förgäves försökt hitta på något artigt att säga.

Sandra Gilbert och Susan Gubars studie *The Madwoman in the Attic* från 1979 var banbrytande, inte för att den återupptäckte bortglömda författarskap – den anglosaxiska världen hade aldrig slutat läsa Jane Austen, systarna Brontë och George Eliot – utan för att de gjorde revolutionerande omläsningar av älskade romaner. De befriade romanerna från en patriarkal läsning och frilade en feministisk vrede under den moraliserande ytan. För er som liksom jag inte läst den inledande Snövitanalysen ordentligt de senaste 15–20 eller kanske 30 åren kan jag påminna om att den tvingar oss att se Snövit som ett patriarkalt, lealöst mähä. Den vi borde heja på, enligt Gilbert och Gubar, är den elaka, smarta, aktiva, kreativa drottningen. Eller ja, för att vara rättvis mot Gilbert och Gubar, argumenterar de i sin psykoanalytiskt influerade tolkning snarare för att Snövit och den elaka drottningen representerar två sidor av kvinnors psyken som hotar varandra. Drottningens feministiska energi och kreativitet hotas av den patriarkala kulturen att passiviseras till en undergiven Snövit – drottningen måste döda Snövit i sig själv.¹ Gilbert och Gubars studie har genom åren kritiserats för den ahistoriska förståelsen av kvinnlighet och kvinnlig autenticitet, vilken tillåter dem att läsa samman motiv i kvinnliga författarskap från olika tider, men som utesluter andra förståelser av kvinnlighet och som osynliggör historiska förskjutningar av identitetsformationer, men jag hade inte tänkt dröja vid det idag. Deras analys är en ögonöppnare. Den revolutionerar förståelsen av sagan, den vänder perspektivet. Och den fortsätter att öppna ögon: jag undervisade på Gilbert och

Gubar så sent som i förra veckan och den gör samma intryck på dagens studenter.

Den vänder perspektivet, men det är just en vändning. Polerna är desamma: den goda prinsessan och den onda drottningen blir i den feministiska analysen den onda (alltså patriarkala, passiva) prinsessan och den goda (alltså feministiska, kreativa) drottningen. Mördandet förblir centralt; om man får tro Gilbert och Gubar krävs en hel del dödande för att åstadkomma en feministisk poetik. Den patriarkala splittringen mellan Madonnan och Horan speglas i den feministiska splittringen mellan den anti-feministiska prinsessan och den feministiska drottningen. Denna dikotoma tankefigur har återkommit i den feministiska traditionen och det är möjligt att vi inte klarar oss utan den. För hur framträder den feministiska intentionen om inte mot bakgrund av det icke-feministiska eller rentav det antifeministiska? Tankefiguren återfinns i analyser på gestaltnivå: vissa romangestalter menar vi är i högre grad bärare av feministiska budskap än andra romangestalter, och dessa budskap kopplar vi ofta till nästa nivå, till en feministisk intention i författarskapet. Hur många av oss argumenterar inte för att just våra författare var av det rätta politiska virket och hur ofta kontrasteras inte våra feministiska författare mot deras anti-feministiska motståndare – tills någon annan forskare lyfter fram den feministiska potentialen hos den föregivet antifeministiska motståndaren? Är den feministiska tolkningen låst i en mördande hermeneutisk spiral? Är vi dömda till ett evigt dödande av den antifeministiska prinsessan? Kanske är det så, men vi bör tänka oss för innan vi sätter igång blodbadet, särskilt när vi speglar Snövit och drottningen i oss själva.

När jag påbörjade forskarutbildningen inom ramen för Genusforskarskolan vid Umeå universitet, var vi drygt 20 doktorander från olika discipliner och omedelbart formades två läger. I det ena fanns vi som arbetat med poststrukturalistisk genusteori, det var ett

par etnologer, en sociolog, någon idéhistoriker, någon kulturgeograf och så jag. I det andra lägret fanns de som kom från institutioner utan någon genusvetenskaplig tradition och som därför kanske inte läst någon genusteori alls – ja, ett par av barnmorskorna hävdade faktiskt i de inledande presentationerna att de inte heller behövde läsa någon genusteori, eftersom de var just barnmorskor. I kraft av sitt arbete kände de till allt som var värt att veta om kvinnor. Den typen av uttalanden togs inte väl emot av vårt läger. Till det andra lägret hörde också Agneta, som tog varje tillfälle att påminna om att hon varit med och startat kvinnojouren i Umeå, vilket också var den första kvinnojouren i hela landet. Det var en viktig sak, men i vårt läger tyckte vi väl att det inte nödvändigtvis behövde utesluta att man också läste modern feministisk teori. En avgrund öppnade sig mellan de två lägren. Föraktet var ömsesidigt. Men vi lyckades överbygga avgrunden.

Det som räddade oss var knappast något feministiskt systemskap – konflikten gällde ju just hur det feministiska systemskapet skulle formuleras. Det som räddade oss var de gamla hederliga akademiska dygderna intellektuell nyfikenhet och ömsesidig respekt. Dessa dygder kan förvisso vara nog så sällsynta inom akademien, men intellektuell nyfikenhet och ömsesidig respekt är åtminstone ideal som vi eftersträvar, eller som i alla fall brukar hyllas i SVT:s årliga Nobelsatsning, *Snillen spekulerar*. Hur som helst, barnmorskorna tvingades i några kurser genusteori och började fatta att här fanns något intressant och viktigt även för deras frågeställningar, och vi poststrukturalister imponerades av glöden när Agneta och hennes gäng talade om de feminister som inspirerat dem på 1970-talet. De två lägren förändrades av ett samtal.

Något halvannat år senare anställdes en forskarassistent som skulle presentera sig för doktoranderna genom en föreläsning om genusvetenskapens utveckling. Hon var inte

litteraturvetare, så ingen här inne behöver känna sig träffad. Långe och väl utbredda hon sig om vad 1970-talets kvinnorörelse betytt för utvecklingen av feministisk vetenskap inom akademien och så avslutade hon med orden: ”Sen kom 1990-talet och queerteorin och den är ju inte politisk.” Alla stelnade till. En iskyla strålade ut genom rummet från det poststrukturalistiska lägret. Ingen sa något. Men då räckte Agneta upp handen, hon som varit med och startat kvinnojouren i Umeå: ”Det där sa dom till oss också när vi startade kvinnojouren i Umeå, att det inte var politik.” Tack Agneta, det gjorde du bra!

Min generation forskare har, till skillnad från tidigare generationer, varit lyckliga nog att få fostras av en akademi med kvinnliga förebilder, där vår forskningsinriktning varit accepterad och t.o.m. önskvärd. Kunskap och möjligheter har funnits inom ramen för universitetet: kurser, seminarier, doktorandtjänster med genusinriktning. Vår utgångspunkt har varit en helt annan än tidigare generationers. Vi har haft helt andra möjligheter men också helt andra problem. Ingen tror väl längre att kvinnor handskas med makt på ett kvalitativt bättre sätt än män. Det är inget konstigt med att kvinnor, precis som män, kan missbruka makt, men det finns en viktig slutsats att dra: vi måste göra strukturella maktanalyser i stället för identitetspolitiska maktanalyser. Det räcker inte med att maktanalysen svarar på frågan vem jag är, den måste också svara på frågan från vilken position jag talar. Men för att stärka fältet behövs mycket mer än så och det har också tagits upp tidigare på konferensen. För förstärkning behövs! Genuskompetensen är fortfarande ojämnt fördelad över landets lärosäten och återväxten bland doktorander är på vissa ställen osäker. Framför allt är det fortfarande långt ifrån självklart att vi får vår kompetens erkänd när vi söker tjänster och forskningsanslag. Claudia Lindén har i ett samtal uttryckt det klokt: ”I stället för att få sin dubbelkompetens erkänd, riskerar man att bli

dubbelt osynlig.” Sakkunniga i litteraturvetenskap har inte alltid kompetens att bedöma genusperspektivet och genusvetare har inte alltid kompetens att bedöma litteraturvetenskapliga metoder och frågeställningar – och det finns heller inget krav på att de bör orientera sig på respektive områden. Som feministisk litteraturvetare riskerar man att bli dubbelt osynlig. Fortfarande.

För drygt 15 år sen publicerade *Tidskrift för litteraturvetenskap* ett samtal om villkoren för feministiska doktorander. Rubriken på artikeln är ”60-talist, doktorand och feminist”. Den som ställde frågorna var Maria Karlsson och de som svarade var Marta Ronne, Kristina Fjelkestam, Kristin Järvstad, Åsa Arping och Annelie Bränström Öhman. Mycket av det ni sa för 15 år sen tål att upprepas, som behovet av nätverk och av mentorer ur tidigare generationer. Kristina Fjelkestam gick som vanligt rakt på sak och säger såhär: ”En mentor tycker jag ska tipsa om var man kan söka pengar.”² Så var det sagt! Det är ju möjligheten att få arbeta, att få tänka vidare, som vi alla vill åt, och i slutändan är det bara genom vår samlade textmassa som fältet kan stärkas.

En stor förändring i villkoren för vår forskning, som inträffat efter det att 60-talistartikeln publicerades är utvecklingen av

genusvetenskapen som självständig disciplin. Debatten om huruvida det är en bra eller dålig idé är överspelad idag, men den här konferensen är väl ett led i att reflektera över vad genusvetenskapens allt starkare disciplinformer innebär för den feministiska litteraturvetenskapen. Det finns ju litteraturvetare som lämnat vad de uppfattar som det sjunkande skeppet litt.vet. och som blir mycket förargade när man råkar räkna in dem som litteraturvetare: ”Jag är inte litteraturvetare, jag är genusvetare!” Först antog jag att jag räknar dem som både litteraturvetare och genusvetare för att disciplingränsen inte spelar lika stor roll för mig som för dem, men då måste jag ställa mig frågan varför jag själv tackade nej till att fortsätta undervisa i genusvetenskap på Centrum för genusstudier vid Stockholms universitet – en jättetrevlig arbetsplats en kvarts bussresa från mitt hem – och tackade ja till att undervisa i litteraturvetenskap här vid Uppsala universitet – också det en jättetrevlig arbetsplats, men med en och en halv timmas resväg. Enkel resa. Med SJ. Och jag vet flera som gjort liknande idiotiska val. Varför? Vad är det vi får utrymme till inom litteraturvetenskapen som inte längre ryms inom genusvetenskapen?

Det är framför allt två saker som haft betydelse för mig och som jag misstänker sä-



ger något om den gräns som nu håller på att upprättas. Det ena är att genusvetenskapen allt mer har kommit att koncentreras kring arbetet med samtida material. Så skulle det inte behöva vara och jag tror att avsaknaden av historiserande perspektiv i förlängningen blir ett problem för genusvetenskapen, men även om Cultural Studies har en given plats inom det genusvetenskapliga fältet, är mitt intryck att en samhällsvetenskaplig hållning präglar både ämnet och de studenter som söker sig till ämnet. När jag själv läste den där halvfartskursen vid Centrum för kvinnoforskning för 15 år sen, ägnades hela kursen åt att läsa klassiska feministiska texter från Mary Wollstonecraft och framåt, och när jag nu för ett år sen undervisade på grundkursen i genusvetenskap på samma ställe, ägnades dessa klassiska texter en föreläsning. Så kanske det inte är på alla genusvetenskapliga institutioner, men jag vet att den erfarenheten delas av många andra och att det inte bara gäller genusvetenskapen vid Stockholms universitet. Arbetar man med historiskt material är man lite apart inom genusvetenskapen idag. Även om man utgår från samma slags teori, framtingar det historiska materialet ofta en annan typ av frågeställningar, andra hänsynstaganden.

Det andra skälet till att jag valde litteraturvetenskap framför genusvetenskap har flera redan tagit upp under konferensen: glädjen i att läsa, i att ta läsandet på allvar. Litteraturen är vårt undersökningsobjekt. Den omsätts på många olika sätt i samhället och alla dessa sätt är en angelägenhet för litteraturvetenskapen. Men framför allt: oavsett vilken infallsvinkel vi väljer så syftar vårt studium till att läsa. Även för den mest inbitna arkivrätta är målet att *läsa* dokumenten, inte bara att leta fram dem för att konstatera deras existens. Glädjen i att läsa, i att diskutera olika läsningar, läsandets villkor och vad det överhuvudtaget innebär att läsa, det är anledningen till att jag valde litteraturvetenskap. Litteraturvetenskaplig genusforskning är inte bara genusvetenskap med

litteratur som material. Det är att utveckla en historisk kunskap och att utveckla konsten att läsa.

Vi kan inte förbli dubbelt osynliga när vi är så här många! 40 år av feministisk litteraturvetenskap har visat att genusaspekten befinner sig i kärnan av det som är litteraturvetenskap. Genusperspektivet är ingen marginell företeelse som ger kunskap om ett specialområde i ämnets utkant; det befinner sig tvärtom mitt i ämnets huvudsakliga frågeställningar – det är, eller bör i alla fall hävdas som, normalvetenskap. Genusperspektivet är centralt för att förstå bokmarknaden, författarens möjlighet att komma till tals, texternas betydelseproduktion, läsarnas tillägnelse, ja, för att överhuvudtaget förstå begreppet estetik och litteraturvetenskapen som tradition. Genusperspektivet är centralt just för att det öppnar för en mångfacetterad kunskap om alla de olika nivåer på vilka litteraturen låter sig studeras. Det är ett prisma som bryter kikarsiktet och öppnar för ett arbete. Och Snövit är förstås inte färdigläst med Gilbert och Gubar.

Jag ser fram emot exempelvis en maskulinitetsanalys av Snövit som skulle kunna uppmärksamma och problematisera viktiga förskjutningar över tid. Då tänker jag inte på kungen och än mindre på prinsan, som har högst marginell betydelse. Nej, jag tänker på de helt centrala och betydligt mer intressanta dvärgarna. I Bruno Bettelheims psykoanalytiska läsning blir dvärgarna fallossymboler – de ”genomforsa[r] jordens mörka håligheter”.³ Gilbert och Gubar lutar sig mot Bettelheim i många andra fall, men inte i detta. De menar tvärtom att dvärgarna representerar Snövits förkrympta krafter.⁴ Dvärgarna inbjuder emellertid också till helt andra frågeställningar. I Disneys tecknade film kommer Snövit fram till ett hus som hon tycker ”ser precis ut som ett dockhus”. Jag behöver knappast påminna om hur ostadat, odiskat och otvättat dvärgarna har det – det är något filmen gör ett stort nummer av – och Snövit faller

den klassiska repliken: ”Barnen som bor här kanske inte har någon mamma och behöver någon som tar hand om dem.” Filmen var som bekant Disneys första tecknade film och kom 1937. Det hygieniska fördärvet och infantiliseringen av den helmanliga miljön måste förstås i förhållande till ett Amerika som ännu inte anade vad den manliga befolkningen skulle utsättas för några år senare, men hur ska man förstå detta förhållande? Infantiliseringen har hur som helst inte det minsta stöd i den saga bröderna Grimm publicerade. Inte heller finns någon motsvarighet i deras versioner till de namn dvärgarna får i filmen – adjektiv som fränkänner dem subjektskap. Dvärgarna har i Grimms sagor överhuvudtaget inte något behov av Snövit. Huset är redan rent, bordet dukat och maten upplagd. Snövit bryter sig in, äter av dvärgarnas middag och i flera versioner av sagan betonas att dvärgarna låter Snövit stanna och ta hand om hushållet av medlidande, liksom de senare känner medlidande med prinsens längtan efter Snövit. I ytterligare en version är dvärgarna kända för att döda flickor, varför drottningen själv skickar Snövit till dvärgarna.⁵ Det får man säga är tre helt olika konstruktioner av maskulinitet: från flickmördare över barmhärtiga vårdnadshavare till infantiliserade adjektiv. Dessa olika konstruktioner av maskulinitet får olika funktioner för sagans intrig, men också för konstruktionen av Snövits kvinnlighet, och de speglar tveklöst olika samhällen. Det där med prinsens kyss är för övrigt också Disneys tillägg. I Grimms versioner sker det hela mekaniskt. Kistan skakar till, antingen för att vagnen kör över en buske eller för att prinsens tjänare tröttnar på den bokstavligen dödstråkiga Snövit och slår till henne. Äppelbiten åker ut. Prinsen måste ha kysst Snövit väldigt djupt för att åstadkomma den effekten.

Även Snövits namn förekommer i olika varianter i bröderna Grimms insamlade material. Schneewittchen är den variant som trycktes och gemensamt för alla namnvarianter är

att de slutar med diminutivsuffixet ”chen”. Det får konsekvensen att Snövit omtalas i neutrum. ”Ich heisse Schneewittchen’, antwortete es.”⁶ ”Jag heter Snövit’, svarade det.” Utgångspunkten för denna saga, som vi uppfattar som starkt köns-polariserande, är alltså ett grammatiskt neutrum. Hur konstrueras kön med den utgångspunkten och vilka identifikationsmöjligheter öppnar det? En queeranalys skulle möjligen också kunna fördjupa sig i att en dvärg blir av med sin säng när Snövit ockuperat den och därför får ägna natten åt att ligga tillsammans med de andra dvärgarna, en timme i varje säng. Vad gurlesque-begreppet kan göra med Snövit överlåter jag åt Maria Margareta Österholm att reflektera över. I handskriftsversionen från 1810 är det inte styvmodern utan Snövits egen mor, som ber Snövit stiga ur vagnen mitt i skogen för att plocka vackra, röda rosor. När Snövit lyder, kör modern ifrån barnet och hoppas att de vilda djuren ska äta upp henne.⁷ Någon styvmor som täckmantel för konflikten behövdes tydligen inte här och inte heller någon jägare som mellanhand – de tillkommer i utgåvan från 1857. Vad säger det om föreställningen om familjen? Och vad betyder egentligen de röda rosorna?

Men Snövit öppnar inte bara för omläsningar, här finns förstås också en litteratursociologisk undersökning att göra: Hur samlades sagorna in? Hur gick det praktiska arbetet till med att fånga in folksjälens? Snövit finns i många olika nedteckningar från olika länder från 1600-talet och framåt, men bröderna Grimms informanter finns det endast knapphändiga upplysningar om. Klart är dock att det inte var så många gamla bondmoror som de vill låta påskina, utan i många fall borgare. Det tyska ursprunget var kanske inte heller äldre än några generationer, eftersom flera efternamn skvallrar om härstamning från franska hugenotter.⁸ Men de är kvinnor. Det kan i sin tur leda till en problematisering av den romantiska idén om folksjälens. Är det alltså kvinnor som materialiserar föreställningen

om folket och därmed också föreställningen om nationen? Ger det i så fall nya perspektiv på 1800-talets och 1900-talets heta diskussion om den kvinnliga medborgaren? Om folksjälen och nationen är kvinnlig – hur upprättas då relationen till den kvinnliga medborgaren? Kort sagt: vad innebär den kvinnliga sagoberätterskan, den materialiserade folksjälen, för kvinnors juridiska, politiska och sociala medborgarskap?

Det finns många anledningar att återvända till Snövit, men också att återvända till Gilbert och Gubars analys av Snövit för att göra precis

det som Gilbert och Gubar gör: läsa om kanon – även vår egen feministiska kanon – och dekonstruera de tankefigurer som dessa texter producerar och som vi reproducerar. Genusvetenskapen kommer att behöva vår kompetens att läsa och historisera, om inte annat för att historisera vår egen tid. Och modern litteraturvetenskap kan faktiskt inte tänkas utan ett genusperspektiv. Med intellektuell nyfikenhet och ömsesidig respekt kan vi fortsätta att öppna nya världar.

Tack!

Noter

- 1 Sandra Gilbert & Susan Gubar, *The Madwoman in the Attic. The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination* [1979], New Haven & London: Yale University Press, 2000, s. 36–44.
- 2 Maria Karlsson, ”60-talist, doktorand och feminist”, i *Tidskrift för litteraturvetenskap* 1995:3–4, s. 107.
- 3 Bruno Bettelheim, *Sagens förtrollade värld. Folksagornas innebörd och betydelse* [1975], övers. Disa Törngren, Uppsala: Almqvist & Wiksell 1979, s. 248.
- 4 Gilbert & Gubar 2000, s. 40.
- 5 *Die ursprünglichen Märchen der Brüder Grimm. Handschriften, Urfassung und Texte zur Kulturgeschichte*, utg. Kurt Derungs, Bern: Edition Amalia 1999.
- 6 *Ibid.*, s. 42.
- 7 *Ibid.*, s. 38.
- 8 Kurt Derungs, ”Einleitung”, *Die ursprünglichen Märchen der Brüder Grimm. Handschriften, Urfassung und Texte zur Kulturgeschichte*, utg. Kurt Derungs, Bern: Edition Amalia 1999, s. 9–20.